

Sulev Valdmaa: „Eestis on ühiskonna mitmekultuurilisuse ja hariduse seoste seni suhteliselt vähe tähelepanu pööratud.“

Noorte väärtushinnangud Eesti koolides

Sulev Valdmaa

JTI juures asuva UNESCO kodanikuhariduse ja mitmekultuurilisuse uuringute õppetooli juhataja

Mida näitavad noorte väärtushinnangute rahvusvahelise pilootküsitluse tulemused Eesti õpilaste kohta?

2009. aastal viis Jaan Tõnissoni instituudi kodanikuhariduse keskus läbi UNESCO rahastatud ning haridus- ja teadusministeeriumi toetatud noorte väärtushinnanguid käsitleva rahvusvahelise pilootküsitluse. Lähtuti arusaamast, et praktiliselt piiramatute kommunikatsioonivõimaluste tingimustes toimuv globaliseerumine esitab uusi väljakutseid ka noortele. Nüüdisaja ühiskonna üks olulisi omadusi on seejuures mitmekultuurilisus. Projektimeeskond sooviski koguda andmeid sellest, millised on küsitluses osalenud riikide noorte väärtushinnangud ja arusaamad mitmekultuurilises globaliseerivas maailmas.

Mitmekultuurilised riigid, nagu Austraalia, Kanada ning USA, on selle nähtuse erinevate, sealhulgas haridus- ja teadus- ja kultuuri- aspektide uurimisele pööranud üsna rohket tähelepanu ning neil on sellealaseid kogemusi. Näiteks on mitmekultuurilise

hariduse professori Deborah Eldridge'i järgi parim viis mitmekultuurilisuse õpetamiseks selle lülitamine kooli õppekavasse, kusjuures mitte lihtsal kombel lisamisena, vaid terve õppekava tuleb uut moodi mõtestada (Eldridge 1996).

Eestis on mitmekultuurilisus jäänud tagaplaanile

Eestis on ühiskonna mitmekultuurilisuse ja hariduse seoste seni suhteliselt vähe tähelepanu pööratud. Kuna õppekava on Eestis arendatud praktiliselt kogu taasiseseisvumise järgse aja, loob läbiviidud küsitlus mõningase ettekujutuse sellest, kuidas see protsess on aidanud noortel mõista mitmekultuurilisusest tingitud vajadusi ja väljakutseid.

Tulenevalt sellest, et pilootküsitluse olid lisaks Eesti õpilastele kaasatud Soome, Läti, USA Illinoisi ja Colorado osariigi ning Aserbaidžaanis 16–18-aas-

tased noored ning küsimustiku valmistas ette rahvusvaheline meeskond, oli välistatud uuringu sumbumine kohalikel arusaamadel põhinevaks ettevõtmiseks. Ankeedi küsimused olid fookustatud seitsmele valdkonnale, mis peegeldasid vastajate demokraatliku ühiskonna põhiväärtustega seotud arusaamu. Eestis küsitleti 260 õpilast nii eesti kui ka vene õppekeele koolidest.

Eesti ja vene koolide õpilaste arusaamad erinevad

Õpilaste vastused andsid ettekujutuse sellest, kelle või mille kaudu tekivad neil arusaamad, mida on kool teiste mõjurite kõrval õpilaste nn eluks orienteerumise oskuste arenemiseks seni pakkunud ja mida haridussüsteem uuritud valdkonnas tulevikus tegema peaks või teha saaks.

Küsitluse Eesti andmestikust ilmne-

sid eesti ja vene õppekeele koolide õpilaste vastustes mitmelgi puhul üsna erinevad suhtumised, hoiakud ja teadmised. Erinevused olid kohati nii suured, et rahvusvahelise pilootküsitluse kokkuvõttesse polnud õige esitada ainult Eesti kui terviku kohta käivaid andmeid, vaid eesti ja vene koolide õpilaste andmed tuli tuua välja eraldi. Pilootküsitluse tulemused nii Eesti kohta eraldi kui ka rahvusvahelise võrdluse kontekstis on täies mahus kättesaadavad JTI kodulehel. Käesolevas artiklis on esile tõstetud mõningad tulemused ja ilmnunud tendentsid.

Nagu öeldud, keskendusid küsimused kokku seitsmele valdkonnale. Üks valdkondadest oli üldistavat laadi, et saada teada noorte üldist ühiskonnataju ja arusaamu mitmekultuurilisusest. Esitati küsimus viie ühiskonnagrupi olemasolu kohta Eestis ja paluti vastajatel hinnata Eesti ühiskonna koosseisu viiepallilisel skaalal.

Mitmekultuurilisuse tunnetamine sõltub rahvusest

Eesti ja vene õpilaste hinnangud meie ühiskonna mitmekultuurilisusele on erinevad, kusjuures eesti õpilaste arusaam Eesti mitmekultuurilisusest on märksa avaram. Nende vastustes domineerib seisukoht, et meie ühiskonnas on arvukalt eri ühiskonnagruppidesse kuulujaid. Suhteliselt vähe vastasid eesti õpilased eri gruppidesse kuulujate olemasolu kohta „ei tea”. Vene õpilased vastasid sellele küsimusele aga kõige sagedamini „ei leidu” ja „vähe”.

Küsimusele „Mis sa arvad, kui mitmekultuuriline on Eesti?”, vastasid eesti ja vene õpilased sarnaselt kõige enam „küllaltki” ja „vähe”. Siiski on eesti õpilaste hinnangul Eesti tervikuna mitmekultuurilisem, sest „väga” vastuseid andis neist 8% vene õpilaste 3% vastu ja „üldse mitte” vastuseid anti vastavalt 3% ja 10%.

Kõige vähem suheldakse erivajadustega inimestega

Eesti ja vene õpilaste vastused olid põhijoontes sarnased, kui neilt küsiti soovi ja valmiduse kohta suhelda ning tegutseda koos erinevate kodukeelte kõnelejate, erivajadustega inimeste, eri rassi või rahvusesse kuulujate, erineva seksuaal-

se orientatsiooniga inimeste või mõnda religiooni kuulujatega. Eesti ja vene noored eelistavad suhelda eeskätt nende inimestega, kes räägivad kodus enda omast erinevat keelt, ning inimestega, kes kuuluvad nende omast erinevasse rahvusesse või rassi. Eelistusel järgmised rühmad olid usklikud ja erineva seksuaalse orientatsiooniga inimesed. Protsentuaalselt olid aga vahed siin väga suured – eestlastest vastas esimeste kohta jaatavalt 52% ja teiste kohta 51%, mitte-eestlastest aga 32% ja 28%.

Kõige vähem soovisid nii eesti kui ka vene koolide õpilased suhelda ja tegutseda koos erivajadustega inimestega. Samasugune hoiak tuli ilmsiks kõikide teiste rahvusvahelises uuringus osalenud partnermaade noorte puhul – fakt, mis meie kolleege kõikidest küsitluse kaudu ilmnunud hoiakutest kõige rohkem halvas mõttes üllatas. Soovi ja valmiduse kohta suhelda eri ühiskonnagruppidesse kuuluvate inimestega andsid aga nii eesti kui ka vene koolide õpilased samas palju „ei oska öelda” vastuseid.

Eesti õpilastel kaks korda vähem teisest rahvusest sõpru

Lisaks uuriti, missugustesse ühiskonnarühmadesse kuuluvate inimeste seas vastajatel sõpru on. Sellegi vastuse struktuur oli sarnaselt eelmise küsimusega eesti ja vene koolide õpilaste puhul sarnane, kuid protsentides esines arvestatavaid lahkuminekuid. Nn sõprade ringi olid küsijad eelmise küsimusega võrreldes lisanud kaks uut rühma: „sinust palju nooremad või vanemad inimesed” ning „inimesed, kes saavad sinust palju rohkem või vähem raha kulutada”. Eesti õpilaste sõprade n-õ esikolmik on *palju vanemad või nooremad inimesed, teistsuguste majanduslike võimalustega inimesed ja endast erineva koduse keele kõnelejad*. Kaks esimest rühma kuuluvad ka vene koolide õpilaste sõprade ringi tippu. Kolmanda rühmana toovad vene õpilased aga välja usklikud.

Kõige rohkem erinevad eesti ja vene koolide õpilaste sõpruskonnad eri rahvusesse või rassi kuulujate osas. Selliseid sõpru on eesti õpilastel enda väitel vaid 23%, vene õpilastel aga 58%.

Erineva koduse keele kõnelejad ja erinevasse rahvusesse või rassi kuulujad, mis mõlemad olid võimalike sõp-

rade loendis, näivad meil rühmadena peaaegu kattuvat, kuid ameeriklastel mitte. (Küsitluse rahvusvahelisusest tingituna oligi niisugune jaotus esitatud.) 16–18-aastased peaaegu täiskasvanud Eesti koolide õpilased sattusid siinkohal ilmselt segadusse ega osanud oma senise hariduspagasi abil olukorda selgelt hinnata.

Olenemata antud vastuste tõlgendusest, erineb mitmekultuurilisuse taju ja endast erinevate kaaslastega läbikäimine eesti ja vene koolide õpilaste puhul selles, et eestlased on antud ütluste põhjal oma hoiakutelt avatumad, suhtlemiselt tolerantsemad ja ühiskonna osas teadlikumad.

Kui eespool refereeritud vastused peegeldavad pigem vastanute isiklike hoiakuid ja suhtumisi, siis koolis eri ainetes õpitut võib peegeldada avatud küsimus, kus paluti kirjutada lahti, miks on hea erinevusi aktsepteerida. Siin olid nii eesti kui ka vene koolide õpilaste vastused sisult ja mõttelt praktiliselt identsed ning tõid esile järgmised inimestevahelisi erinevusi puudutavad asjaolud:

- erinevused teevad elu huvitavamaks,
- iga inimene erineb tahes-tahtmata teistest,
- suutlikkus erinevusi aktsepteerida aitab ühiskonnas konflikte vältida,
- õigus erineda kuulub inimese põhiõiguste hulka.

Kõik vastavasisulised arvamused kõnelevad õpilaste teadlikkusest hea sidususe vajalikkuse kohta ühiskonnas.

Vene õpilased tunnetavad ühiskonnas takistusi

Elukvaliteedi mõistmise ja hindamise osas oli palutud ankeedis märkida töösaamise, hariduse kättesaadavuse, loodusvarade kasutamise, õiglase ja seadusekohase kohtlemise, interneti kasutamise võimaluste, immigrantide ühiskonda tuleku ja teiste inimeste lugupidamise pälvimise kohta, kuivõrd need vastajatele muret teevad, skaalal *palju – küllaltki – veidi – mitte üldse*.

Sellele küsimusele antud vastused olid eesti ja vene koolis vast kõige erinevamad. Eesti õpilaste antud vastustes olid kõik „palju” või „küllaltki” muret tekitavad asjaolud suhteliselt ühtlaselt esindatud – nagu muuseas ka USA ja

Soome õpilastel. See näitab, et nn suure mure valdkondi ei ole. Vene õpilastel on aga selgelt eristuvad mured. Suurimat muret tekitavad neile juurdepääs haridusele ja töö saamine (mõlemad on mureks rohkem kui 80% vastanutele) ning interneti kasutamise võimalused.

Need erinevused on seletatavad erinevate sotsiokultuuriliste oludega. Vene noorte mure hariduse kättesaadavuse ja töö leidmise pärast on ilmselt seotud eesti keele oskusega, sest see on olulisim näitaja, mis eristab neid eesti õpilastest. Interneti kasutamist puudutav suhteliselt suur mure vene õpilaste hulgas võib olla tingitud perekondade majanduslikest võimalustest ja arvuti kasutamise korrast koolides. Hinnangud heale elukvaliteedile näitavad aga muu hulgas seda, kuidas õpilased tähtsustavad materiaalseid ja vaimseid väärtusi. Nii näeme eesti ja vene noorte erineva suhtumise taga ka seda, kui palju mõeldakse tulevikule (loodusvarad, immigrandid, hariduse kättesaadavus).

Ühised hea elu tunnused: turvalisus ja armastus

Elukvaliteedi teemaringi puudutas ka suhteliselt keerukas küsimus „Mis muudab elu mitmekultuurilises ühiskonnas heaks?“. Ette oli antud kümme tunnust, millest paluti sobivad variandid alles jätta ning ebasobivad maha kriipsutada. Täiendavalt paluti lisada loetelus puuduvaid tunnuseid. Küsimuse komplitseeritus seisnes selles, et vastajad pidid otsustama, mis vahe on antud kontekstis lihtsalt ühiskonnal ning mitmekultuurilisel ühiskonnal. Samuti tuli neil otsustada selle üle, mis kuulub hea elu juurde ja mis tingimata mitte.

Eesti ja vene õpilaste otsustused mitmelolulise kohta olid sarnased: üksmeelselt eemaldati loetelust *kohv* ja *koduloomad*, kuid üsna paljud pidasid ebavajalikuks ka *raha* ja *tervist*. Lisatu osas ilmsid aga erinevused. Eesti õpilased märkisid puuduvana korduvalt selliseid hea elu tunnuseid nagu *tolerantsus*, *toit*, *turvalisus*, *sotsiaalsed garantiid*, *ausus*, *armastus*, *vabadus* ning *kunsti ja kultuuri kättesaadavus*. Eesti noortest erinevalt pidasid vene noored vajalikuks lisada hea elu tunnustena *patriotismi*, *võrdsuse*, *võimaluste paljususe*, *diskrimineerimise puudumise*. Kokku langes

UNESCO pilootküsitlus kinnitas tõsiasja, et iseseisvas Eestis on kasvanud üles uus mitte-eestlaste põlvkond, kes on ühiskonda keeleliselt integreerunud või integreerumas, kuid ei ela oma sünnimaa sotsiokultuurilises keskkonnas, vaid sellega nihkes.

eesti noortega *turvalisuse* ja *armastuse* lisamine.

Üks küsimusring käsitles inimeste õigusi ühiskonnas. Küsimusele „Kas on olemas seadused, mis kaitsevad niusuguste inimeste õigusi, kes...?“ andsid eesti noored kõikide loetletud rühmade kohta (peale puudega inimeste) rohkem vastuseid „ei“ ja „ei tea“ kui „jah“. Vene noortest vastasid samuti paljud enamasti „ei“ ja „ei tea“. Vaid puudega inimeste ja ka teise rahvusesse kuulujate õigusi kaitsevate seaduste olemasolus olid kindlad üle poole vene noortest. Ebalevad teadmised kõiki inimesi ühiskonnas kaitsevate seaduste kohta on mõneti üllatavad, sest ühiskonnaõpetuses ja ka teistes ainetes peaks olema omandatud teadmised vähemalt Eesti põhiseaduse kohta, mis annab üldise õigusliku kaitse kõikidele küsimuses nimetatud ühiskonnagruppidele.

Küsimusele „Kas sinu õigused on ühiskonnas kaitstud?“ vastas eesti noortest

„täiesti“ ja „küllaltki“ kokku 88%, vene noortest 72%.

Perekond on oluline, religioon jääb tagaplaanile

Noortele anti otsustamiseks üsna keerukas küsimus „Missugused väärtused on sinu jaoks demokraatlikus ühiskonnas elades kõige tähtsamad?“. Kahe-teistkümmet loetelus toodud väärtuse hulgast tuli valida vaid viis ning need omakorda olulisuse järjekorda panna. Eesti õpilased pidasid kõige olulisemateks *ohutust* ja *julgeolekut*, *õiglust* ja *võrdsust seaduse ees*. Vene noorte väärtuste esikolmik on sama, kuid veidi teise rõhuga: kõige olulisemaks peeti *teiste poolt arvestatud ja kaasatud olemist*, järgnesid *võrdsus seaduse ees* ning *ohutus ja julgeolek*.

Veel paluti noortel nimetada oma valikul demokraatia kolm kõige tähtsamat tunnust. Nii eesti kui ka vene koolide õpilaste vastused olid siin üsna sarnased.

Kõige sagedamini nimetati vabadusi: sõnavabadust, eneseväljendusvabadust, mõttevabadust.

Küsimusele „Kust saad sa oma väär-tushinnangud?“ oli ette antud seitse valikuvarianti. Nii eesti kui ka vene noored nimetasid esmaste allikatena ülekaalukalt perekonda ja sõpru. Kõige viimane nimetatutest oli mõlemal religioon. Ülejäänud allikate tähtsustamises oli väikseid erinevusi. Eestlastele on meedia ja koolis õppimine veidi tähtsamad kui venelastele. Venelastele on samas internet ja n-ö tänavakogemus olulisemad kui eestlastele. Koolis õppimine kui väärtuste allikas pälvis 16% eestlaste äramärkimist, venelastest märkis seda 15%. (Olgu võrdlusena öeldud, et samad protsendid andsid kooli rollile ka teiste küsitluses osalenud riikide õpilased.)

Kool ei õpeta konflikte lahendamata

Püüdes lasta noortel hinnata kooli rolli spetsiifilisemalt, nõudis ankeet: „Kui sul on mõned järgmistest oskustest, siis märgi, mil määral on neid kujundanud koolis õppimine.“ Eesti õpilased valisid 12 nimetusega loetelust kolmeks kõige rohkem koolis kujundatud oskuseks *koostööoskused*, *suhtlusoskused*, *enda võimete määratlemine*. Kõige madalamaks hinnati kooli rolli arvutioskuste, abi palumise oskuse ja konfliktide lahendamise oskuse kujundamisel.

Vene õpilased nimetasid sarnaselt eesti õpilastega kolme kõige olulisema kooli kujundatud oskusena *koostööoskusi*, *enda võimete määratlemise oskust* ja *läbirääkimisoskusi*. Kõige madalamaks hindasid vene õpilased kooli osa edu ja saavutuste üle rõõmu tundmise oskuse, konfliktide lahendamise oskuse ning abi küsimise oskuse kujundamisel.

Noorte arusaama ühiskonnaelus osalemise olulisusest ja võimalikkusest hinnati vastuste põhjal avatud küsimusele „Kui sa sooviksid meie ühiskonnas midagi muuta, mis oleksid sinu arvates kolm kõige vajalikumat muutust?“. Võimalused sellele vastata olid piiramatad, samas jäeti just sellele küsimusele kõige rohkem vastamata: üldse ei vastanud 20% eesti ja 28% vene õpilastest. Küsimusele vastanud eesti ja vene noorte ideed on laias laastus pigem erinevad kui sarnased.

Eesti noortel oli kõige enam mitmesuguseid kooli ja haridusega seonduvaid ideid, alates haridussüsteemi muutmisest kuni üksikuid õppeaineid puudutavate mõteteni (nt *mitte vähendada emakeele-tunde*). Veel esines korduvalt soovi, et ühiskond oleks avatum, et loodushoiule pöörataks rohkem tähelepanu, et oleks rohkem sotsiaalseid garantiisid ning et inimesed oleksid võrdsemad. Toodi välja vajadus ühiskonda paremini integreerida ning hoida ära kuritegevust. Sooviti ausat poliitikaajamist ning tolerantsust.

Vene noorte arvates võiks suurendada ühiskonna avatust ning taotleada vastastikku suuremat lugupidamist ja tolerantsust. Pidurdama peaks narkootikumide ja alkoholi tarbimist. Erinevalt eesti noortest esines vene noorte vastustes tähelepanuväärseel määral ütlusi, et meie ühiskonnas on kõik korras ja midagi muuta pole eriti tarvis.

Haridussüsteem toetab vene noorte võõrandumist

Seega tõi pilootküsitlus seda läbiviinutele mõneti ootamatult välja märkimisväärsed erinevused eesti ja vene noorte teadmistes ja hoiakutes, iseäranis kui arvestada, et küsitletud vanuserühma noored on sündinud ja kasvanud üles vabas Eestis ning õppinud koolis sama riikliku õppekava järgi. Samadele järeldustele tuldi ka 11. veebruaril 2010 toimunud integratsiooni ja migratsiooni sihtasutuse Meie Inimesed seminariteabepäeval, kus osalesid eesti ja vene koolide õpetajad ning noortega integratsiooniprojekte teinud valitsusväliste organisatsioonide esindajad. Oodatust kesisemate teadmiste ja väljakujunemata hoiakute põhjusena saab näha kooli võimaluste kasutamata potentsiaali. 2009. aasta aprillis valminud kuue riigi hulgas ka Eestit käsitlev rahvusvaheline uuring „Divided Education, Civeded Citizens? A comparative study of the effects of separate schooling on civil enculturation“, mis uuris enamuse ja vähemuse eraldi õpetamist eri riikides, toob muude tõsiasi-jade kõrval esile nii vene õppekeele-ga koolide õpilaste kui ka õpetajate võõrandumise riigist (Golubeva jt 2009, 16). Ka käesolevas pilootküsitluses ilmnenu-t võib mõnes osas seletada võõrandumi-sega.

Eesti üks hädasid tundub olevat mitte

see, et meil pole olukorra kohta teadmi-si, vaid see, et andmetega ei osata või ei suudeta midagi ratsionaalset ette võtta. Võime tõdeda, et ligi paarikümneaasta-se iseseisvusaja jooksul on siin elavate rahvuste hoiakutes ja valmiduses toi-munud muutused. Tundub aga, et need pole päris sellised, nagu eeldati või praegugi arvatakse olevat. Kindlasti on paranenud vene keelt kodukeelena kõ-nelevate inimeste eesti keele oskus, eriti noorte seas. Seda me teame, sest see on mõõdetav. Vene noorte ühiskonda integreerumise teiste väga oluliste as-pektide osas ei tundu olukord aga olevat samasugune. UNESCO pilootküsitlus kinnitas tõsiasja, et iseseisvas Eestis on kasvanud üles uus mitte-eestlaste põlv-kond, kes on ühiskonda keeleliselt integ-reerunud või integreerumas, kuid ei ela oma sünnimaa sotsiokultuurilises kesk-konnas, vaid sellega nihkes. See ei ole iseenesest tingimata halb, samasugu-seid olukordi on kõikjal maailmas. Ometi on tegemist kasutamata võimalustega, mis Eesti mõõtu riigi jaoks on sulaselge raiskamine.

Kirjandus

Eldridge, D. (1996) Diversity in Language Arts Classrooms. The Education Digest, Vol. 62, No. 4.

Golubeva, M., Powell, S., Kazimzade, E. ja Nedelen, A. (2009) Divided Education, Civeded Citizens? A comparative study of the effects of separate schooling on civil enculturation, 16.